



Pae ora | ngaahi kaha'ū mo'ui lelei ma'á e kakai kotoa pē 'o Nu'ū Silá ni

Tu'utu'uni Ngāue 'a e Pule'angá ki he Mo'ui Lelei: 2022–2024

E ngā mātāwaka huri noa, tēnā koutou katoa. Mālō ho'omou lelei

'Oku mālohi 'a e fakava'e 'o 'etau sekitoa ki he mo'ui lelei: kau faifatongia mātu'aki pōto'i mo tukupā ki he 'enau ngāue, ngaahi komiuniti 'oku tokanga mo vēkeveke, pea malava ke ngāue fakataha ke fakahoko ha ngaahi me'a 'i he taimi 'e fiema'u ai. Ka 'oku mau 'ilo 'oku 'i ai 'a e ngaahi faingamālie ke fakahoko ha fakalelei pea 'oku fiema'u ke tau langa ha sisitemi mo'ui lelei 'i he kaha'ū 'oku lava ke ngāue lelei ange ma'a kitautolu hono kotoa.

Kuo fu'u fuoloa, 'i he ngaahi ola kehekehe 'o e mo'ui lelei, 'a e hokohoko 'a e tō nounou 'a hono tokangaekina 'o e ngaahi kulupu tatau ai pē 'o iku ai ke tuku kinautolu ki mui: kakai Māuli, kakai Pasifiki, kakai 'oku 'i ai ha nau ngaahi faingata'a'ia fakaesino, pea mo kinautolu 'oku nau a'usia 'a e 'ikai vahevahe tatau (inequity) 'o fakatefito 'i he tu'unga 'o 'enau mo'ui lelei, 'ulungaanga fakafonua, matakali, tu'unga tangata pe fefine, ongo'i fakatangata pe fakafefine, feitu'u 'oku nau nofo ai, tu'unga 'o 'enau pa'anga hū ma'i mo e ngaahi makatu'unga kehe pē.

Ko e sisitemi fo'ou ki he mo'ui lelei 'okú ne 'omai 'a e faingamālie ke solova 'a e ngaahi palopalema kuo fu'u fuoloa 'ene hokó pea fokotu'u fo'ou ha sisitemi 'oku fekau'aki lelei mo e Te Tiriti, vahevahe tatau, fengāue'aki lelei, mo fakatefito 'i he fāmilí. 'I hono fakahoko 'ení, 'e lava ke tolonga (sustainable), matu'uaki (resilient), pea lava ke totongi (affordable), ke fakapapau'i 'e hokohoko atu ki he ngaahi to'utangata 'i he kaha'ū mo ne lava ke matu'uaki ha ngaahi pole 'i he kaha'ū.

'Oku faingofua 'emau vīsoné: ke ma'u 'a e pae ora (ngaahi kaha'ū mo'ui lelei) 'e he kakai kotoa pē 'o Nu'ū Silá ni. 'Oku 'uhinga eni 'e mo'ui fuoloa 'a e kakai mo e ngaahi fāmilí 'i he tu'unga mo'ui lelei, fakalakalaka 'enau mo'ui lelei mo e tu'unga 'o 'enau mo'ui, kau atu ki he ngaahi komiuniti 'oku mo'ui lelei, fekau'aki katoa mo matu'uaki, pea nofo 'i he ngaahi 'ātakai 'oku fakatolonga ai 'a e mo'ui ola lelei (wellbeing).

'Oku 'oatu 'i he Tu'utu'uni Ngāue 'a e Pule'angá 'a e ngaahi faka'amu 'a e Pule'angá ki he sisitemi mo'ui lelei ke fokotu'u ai 'a e ngaahi sēvesi, ngaahi ngāue mo e ngaahi hoa ngāue ke malu'i, tu'uaki mo fakalakalaka 'a e mo'ui lelei mo e mo'ui ola lelei, a'usia 'a e vahevahe tatau, mo fakahoko 'a e ngaahi kaha'ū mo'ui lelei (pae ora).

'E 'ikai ke mau fakakakato 'a e ngaahi liliú 'i ha pō pē 'e taha (overnight): 'e fiema'u ki ai 'a e taimi, 'inivesi pea mo e ngāue fakataha 'a e ngaahi sino ngāue mo e kakai kotoa pē 'i he 'etau sekitoa ki he mo'ui lelei. Ko e Tu'utu'uni Ngāue fakataimi ko'eni 'a e Pule'angá 'okú ne kamata'i 'a e fonongá, 'aki 'a hono fokotu'u 'a e ngaahi me'a 'oku fakamu'omu'a mo 'amanaki ki ai 'a e Pule'angá 'i he fuofua ta'u 'e ua 'o e sisitmi kuo fokotu'utu'u fo'ou.

Mālō 'aupito

Andrew Little, Minisitā Mo'ui

Ko e Tu'utu'uni Ngāue fakataimi 'a e Pule'angá 'okú ne tataki 'a e sisitemi fo'ou ki he mo'ui lelei

mo fokotu'u 'a e ngaahi ngāue 'oku fakamu'omu'a, ngaahi kaveingá, mo e ngaahi fiema'u ki he sisitemi mo'ui lelei 'oku fakapa'anga 'e he pule'anga 'i Aotearoa Nu'ū Silá ni.

'Oku 'oatu ai 'a e ngaahi faka'amu 'a e Pule'angá ke fakahoko mo lava'i 'i loto 'i he sisitemi ki he mo'ui lelei, pea mo e founga 'e fua 'aki, muimu'i, mo hono lipooti 'o e ola lelei.

'Oku fakama'unga 'a e Tu'utu'uni Ngāue fakataimi 'a e Pule'angá ki he ta'u 'e ua—mei Siulai 2022 ki Sune 2024—pea 'oatu ai 'a e ngaahi makatu'unga

ki he fononga 'i he taimi lōloá mo e ngaahi ola 'oku 'amanaki ki ai ka 'e lahi 'a e taimi 'e fiema'u ke fakahoko ai.

'Okú ne toe fokotu'u atu foki ai mo e ngaahi 'amanaki ki he Palani Mo'ui Lelei 'a Nu'ū Silá ni, 'a ia 'oku 'oatu ai 'a e founga 'e fakahoko ai 'e he ngaahi kupu (entities) kehekehe ki he mo'ui lelei 'a e ngaahi ngāue 'oku fakamu'omu'a 'e he Pule'angá mo e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei 'a e kakai kotoa pē 'o Nu'ū Silá ni.

Te ke lava 'o ma'ū kotoa atu 'a e Tu'utu'uni Ngāue fakataimi 'a e Pule'angá 'i he uepisaiti 'a e Potungāue Mo'ui.

Ngaahi me'a 'oku fakamu'omu'a

'Oku 'i ai 'a e ngaahi me'a 'e ono 'oku fakamu'omu'a 'i he Tu'utu'uni Ngāue 'a e Pule'angá ke ne tataki 'a e sistemi ki he mo'ui lelei mo e founga 'o hono fakahoko 'o e ngaahi sēvesi.

A'usia 'o e vahevahe tataú 'i he ngaahi ola ki he mo'ui lelei

Ko e kakai 'oku 'i ai 'enau ngaahi fiema'u kehekehe mo e lēvolo ki he 'enau ngaahi tu'unga lelei (advantage) 'oku nau lava 'o 'inasi 'i ha ngaahi founga kehekehe mo e ngaahi naunau ke nau ma'u ai 'a e vahevahe tataú 'o e ngaahi ola ki he mo'ui lelei. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Ngāue ki hono a'usia 'a e vahevahe tataú 'i he mo'ui lelei mo e mo'ui ola lelei
- Fakatokanga'i 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'o e ngaahi komiunitii 'oku tō nounou honau tokangaekiná

Tauhi 'a e kakai ke nau mo'ui lelei 'i honau ngaahi komiunitii

Fakamu'omu'a 'a e ngaahi sēvesi 'oku fakahoko 'i he komiunitii ki he faka'ehi'ehi, tokoni mo e faito'ó, fakatefito 'i he fāmili, malu 'a e 'ulungaanga fakafonua pea hoa mo e mo'ui 'a e kakai—ofi ki he feitu'u 'oku nau nofo, ngāue mo va'inga a'i. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Lelei ange 'a hono fakahoko 'o e ngaahi sēvesi kotoa 'i he mo'ui lelei, kau ai 'a e mateuteu ke ngāue atú (responsiveness), ngaahi sēvesi faka'ilekitulōniki (digital services), mo e ngaahi netiueka fakafalemahakí, mo hono 'ilo'i mo solova 'o ha ngaahi faikehekehe 'i he tauhi 'o e mo'ui lelei
- 'E 'ikai ke uesia 'a e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei, pea 'e ongo'i malu 'a e kakai kotoa pē 'oku nau ma'u atu 'a e tauhi

Fakapapau'i 'oku tu'uloa 'a hono fakapa'anga 'o e sisitemi ki he mo'ui lelei

'Oku pule'i lelei 'a e ngaahi naunau pea vahevahe atu 'i ha founga ke ma'u 'a e ola 'oku lelei tahá 'i he mo'ui lelei 'a e kakai mo e vahevahe tataú 'o e ngaahi naunau mo e pa'anga 'oku 'atā atú, 'i he taimi ni pea mo e kaha'ú. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Fakahoko 'a e liliú 'i ha founga 'e fakasi'isi'i ai ha matu'utāmaki ki he tauhi 'oku hokohokó
- 'Oku hokohoko atu pē 'a hono tauhi 'o e ngaahi ngāue mo e polokalama 'oku lolotonga fakamu'omu'a

Fakatoka 'a e Talite 'o Waitangi 'i he kotoa 'o e sisitemi ki he mo'ui lelei

'E lava 'e he kakai Māuli ke faka'aonga'i honau mafai ke pule'i 'enau mo'ui lelei mo e mo'ui ola lelei pea a'usia ai 'a e ngaahi ola 'oku vahevahe tataú 'i he ngaahi founga 'oku ne faka'ai'ai 'a e kakai Māuli ke nau mo'ui, tupulekina (thrive) mo longomo'ui 'i honau tu'unga ko e kakai Māuli. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Fakaivia ange 'a e takimu'a mo e faitu'utu'uni 'a e kakai Māuli
- Lahi ange 'a hono faka'inasi atu 'o e ngaahi sēvesi 'oku fakatefito 'i he kaupapa Māuli mo e ngaahi sēvesi 'oku fakatefito 'i he fāmili

Fakalalaka hake 'o e kau ngāue ki he mo'ui lelei 'o e kaha'ú

Fakatokolahi mo fakalalaka 'a e kau ngāue ke nau matu'uaki, mei he puipuitu'a kehekehe (diverse), mo tu'uloa 'o malava ke nau ngāue atu ki he ngaahi fiema'u 'a e kakai mo e fāmili pea nau fakafongai foki 'a e ngaahi komiunitii 'oku nau ngāue ki ai. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Ko e ngaahi sēvesi 'oku malu fakae'ulungaanga 'oku fakatefito mo fakavaka 'i he to'onga faka- Māuli
- 'Oku siisi'i pē 'a e uesia 'o e kau ngāue ki he mo'ui lelei, pea 'oku tokoni'i a e kau ngāue

Ko e fakatoka 'o e ngaahi fakava'e ke ola lelei ai 'a e sisitemi ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú

'E fokotu'u 'a e 'ulungaanga mo e tō'onga fo'ou, 'oku fakava'e 'aki 'a e Talité, ke fakaivia 'a hono fakamamafa'i 'o e faka'ehi'ehi (prevention), malu'i mo e tu'uaki atu 'o e mo'ui ola lelei 'a e kakai mo e fāmili. 'I he sisitemi kuo fakafo'ou 'e malava ke hā mai ai 'a e:

- Ngāue fakataha mo e ngaahi hoa ngāue fakakomiunitii, mo e ngaahi kautaha kehé
- 'Oku ho'ata mai 'i he sisitemi 'a e le'o 'o kinautolu 'oku nau ngāue'aki (consumer), fāmili mo e komiunitii—fakalelei 'o e nga'unu atu ki he vahevahe tataú 'i he faka'inasi, tu'unga lelei 'o e founga tauhi mo e ngaahi olá